

УДК 329.055.1(450)

М.А. Свєтлакова

АНТИСИСТЕМНІ ПАРТІЇ ЯК РЕАЛЬНА ЗАГРОЗА УСТАЛЕНИМ ПАРТІЙНИМ КОНСТРУКЦІЯМ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті проаналізовано виникнення поняття «партія» та «антисистемна партія». Досліджено програмні засади італійських партій антисистемного спрямування. Розглянуто зміни партійного ландшафту в Італійській Республіці з урахуванням нагальних європейських проблем сьогодення. Зроблено висновок про зближення партійного антисистемного мейнстріму на теренах Європи.

Ключові слова: партія, партійна система, антисистемна партія, політична трансформація, євроскептицизм, популізм, Європа.

На початку ХХІ ст. перед Європейським Союзом, зокрема перед країнами-членами, постав ряд складних та невирішених проблем. Одним із важливих проявів політичних змін, що відбулися в окремих країнах Заходу, стала еволюція партійних систем. У зв'язку з активними процесами глобалізації та тими нагальними проблемами з якими зіткнулася Європа, можна дійти твердження, що наразі відбувається деградація європейської партійної системи.

В останній час, у роки кризи (економічна, міграційна, політична тощо) відбулося скорочення чисельності політичних партій та простежується втрата впливу партій на різні організації місцевого характеру, а головне на електорат. Окремою проблемою стала відміна державного фінансування партій, у зв'язку з чим, стали частішими корупційні скандали. Ще однією характерною ознакою змін, що відбулися в усталених політичних конструкціях, став чітко виражений збій партійних координат. Доказом цього є класичний розподіл на правих, лівих та центристів. Втім, в реальності це залишилося, головним чином, лише в ідейно-програмному забезпеченні діяльності партії. При цьому, все менше став висвітлюватися реальний політичний курс головних суб'єктів партійного простору.

Власне, цей характер і розмежовує провідні політичні сили сучасної Європи за двома напрямками. По-перше, це партії, що в своїй діяльності проголошують знайти вихід з кризової ситуації будь-яким шляхом та водночас вдосконалити систему інтеграційних та глобалізаційних відносин. Зокрема, такі партії отримали в науковому колі назву просистемні партії (консерватори, ліберали тощо). По-друге, є інший партійний табір в якому більш явно виражені ідейно-політичні критерії. Тут є і радикал-соціалісти, які не вдоволені нинішнім устроєм соціальної (сучасної) держави; і радикал-націоналісти, які виступають проти імміграційного компонента в сучасному європейському житті; і сепаратисти, які різко критикують регіональну політику ЄС. Всі ці теми активно підтримують партії, які отримали визначення у науковій спільноті як антисистемні.

Виникнення поняття «антисистемна партія» можна спостерігати ще у 50-ті рр. ХХ ст. Зокрема, широке визначення надав М. Дюверже, під партією вчений визначав організації, які прагнуть до захоплення влади та спираються при цьому на підтримку широкого кола населення [3]. Окрему позицію посідає Дж. Сарторі, який у 1976 р. ввів у науковий обіг поняття «антистемна партія». Під даним поняттям дослідник визначив угруповання, які

несуть реальну загрозу легітимному політичному режиму, не визнають діючою політичної системи та прагнуть до радикальних змін [7]. Таким чином, більш широке визначення, як зазначав Дж. Сарторі включає в себе поняття партії до якого можна віднести як «системні», так і «антисистемні» угруповання.

«Партії – це особливий політичний інститут суспільства, який спирається на підтримку громадян з метою заміщення урядових посад своїми визнаними представниками», - зазначав авторитетний учений К.Джанда [2]. Французький політолог Р. Шварценберг трактував поняття «партія» як добровільне некомерційне суспільне об'єднання, яке за ідейними міркуваннями та політичними принципами, прагне досягнення своїх політичних цілей [5]. Російський науковець М. Я. Острогорський зазначає, що партія являє собою складний механізм, призначений задля трансформації розпорошеної політичної енергії виборів в організовану парламентську діяльність. За визначенням М.Я. Острогорського, партія – це діюча політична машина, особливий тип організації, який розвивається за особливими законами [4]. Саме через них, політичні партії перетворюються в самодостатні механізми, для яких і демократія, і держава є тільки засобами втілення їх дій у життя. Оскільки партії частіше за все функціонують у державах з демократичними режимами, то дослідник зазначив, що демократія – найгірший спосіб правління, хоча інші ще гірші [4]. Учений підтверджував це тим, що демократія проявляється в постійному зіткненні протилежних інтересів, соціальних верств населення, партій. Таким чином, думки М. Острогорського змушують замислитися над деякими спадковими вадами демократії.

Зростання антисистемних настроїв у суспільно-політичному розвитку європейського континенту стає на сьогодні одним із найважливіших напрямків політичних трансформацій. Це проявляється як в структурних, так і в якісних змінах політичної арени Європи. Наприклад, у США, де структура політичного процесу і на теперішній час характеризується домінуванням двох провідних партій, можна говорити лише о глибоких якісних змінах у політичному житті. В свою чергу, досить різноманітний характер мають політичні трансформації в країнах Європи, і насамперед, це пов'язано зі зміцненням позицій саме антисистемних партій.

Поява партій нового формату, зокрема, антисистемного, стало реакцією на розвиток процесу глобалізації. Такі партії досить упевнено стоять на позиціях націоналізму, правого популізму та євроскептицизму. Активізація партій антисистемного характеру виникла в результаті кризи західних демократій та традиційних партій. В умовах, де провідні традиційні партії загалом підтримують глобалізацію, невдоволення цим фактом, знаходить свою відповідь в успіхах партій нового формату, зокрема, їх активній підтримці електоратом.

Створені в останні роки або раніше перебуваючи в статусі маргіналів, антисистемні партії успішно домагаються визнання та довіри населення, що підтверджується успішними результатами на виборах, що пройшли протягом 2010-2018 рр. Ключовим аспектом політичної діяльності даних політичних угруповань, є альтернатива програмним засадам традиційних партій, які тривалий час домінують у західних суспільствах.

Поява та успіх антисистемних партій визначається комплексом проблем як в економічній, так і в політичній сфері. Серед них виокремимо наступні:

- неефективна бюджетна та фінансова підтримка політика ЄС;
- посилення євроскептичних настроїв серед громадян держав-членів ЄС;
- значне зростання корупції;

- посилення протесту на Заході проти традиційних партій, у зв'язку з їх неспроможністю ефективно вирішувати нагальні суспільні проблеми;
- політична апатія виборців.

Як показує практика, останнім часом у житті багатьох європейських держав активізувалася тенденція до політичних рухів лідерського типу з активним використанням популістських програм. Харизматичний лідер ставав головним акцентом передвиборчої програми, на якого і орієнтується суспільство.

На думку експертів, причиною активності поширення популістських рухів в Європі, став політичний глухий кут та світова економічна криза 2008 р., що зумовило до оновлення партійної системи не тільки в Італії, а в інших європейських країнах так само. На політичну арену виходять партії так званої третьої сили, які проголошують крах традиційної партійної системи та відхід від старих політиків [1]. Сподіваючись на покращення рівня добробуту країни, громадяни, які вбачали в таких політичних об'єднаннях надію на зміни, віддавали саме їм свої голоси.

Особливо сприятливим періодом для активізації популістських рухів виступає виборча кампанія. Розуміючи всю складність ситуації, яка проходила в умовах політичних перегонів, прихильники популістів знали, що успіх виборчої кампанії значною мірою залежить від самого політичного лідера, тому перш за все потрібно бути добре ознайомленим з вимогами та політичними настроями електорату. Основним документом, який потребував особливої уваги, була передвиборча програма, яку популісти зробили досить зрозумілою та доступною для більшості населення, а також за допомогою використання активних гасел змусити суспільство повірити в свої плани. На думку політичного лідера, ці елементи могли б забезпечити високий відсоток явки на виборчі дільниці, а також підвищити політичну активність громадян.

Одна з антисистемних партій, яка навела галасу на політичній європейській платформі став італійський «Рух п'яти зірок». Нове політичне об'єднання, створене у 2009 р. під назвою «Рух п'яти зірок» («Movimento 5 Stelle»), для якого характерні саме популізм, елементи євроскептицизму та підтримка нової демократії, виходить на політичну арену та відразу викликає інтерес у громадян Італії. Політична партія була заснована не досвідченим політиком, а простим блогером Дж. Грілло, який не мав жодного політичного досвіду. Втім, основною темою своєї передвиборчої кампанії він зробив відмову від старих корумпованих політиків та відхід від традиційних політичних таборів Італійської Республіки (правих та лівих) [11].

Ця активно зростаюча сила ставила країну, з одного боку, у зону ризику та небезпеки, з іншого – надавала нові перспективи політичного бачення Італії. Історично так склалося, що наштовхнувшись на необхідність вирішення проблем та невпевненість у своїх силах, багато рухів, які не були активними, зникали, наприклад, подібне вже було в Італійській Республіці (ідеологія популізму в Італійській Республіці була заснована ще у 1990 рр., коли лідер «Північної Ліги» У. Боссі виступив за відокремлення Півночі від Півдня) [10]. Однак, існували і випадки, коли такі рухи не тільки закріплювали свої позиції на політичному ландшафті, а навіть ставали більшістю в країні. Загалом сьогодні європейська політична сцена може бути визначеною різними формами популізму, які надалі будуть об'єднуватися в різні інстанції, що в перспективі стане не дуже втішним для Євросоюзу в цілому [6].

Передвиборча програма «Руху п'яти зірок» являла собою досить вагомий документ, у якому здебільшого всі пункти були спрямовані на ізоляцію від Євросоюзу. По-перше,

популісти були впевнені, що всі економічні проблеми країни виходили з Євросоюзу, тому вони наполягали на поверненні до національної валюти (ліри), але не брали до уваги той факт, що повноцінна система життєзабезпечення країни потребує не євро, а опору на саму економіку Європи [9]. Цікавим моментом є те, що у зв'язку із ситуацією яка склалася на політичній ниві, щодо Європейського Союзу, 58% виборців справді вважали, що євро є реальною причиною економічних та соціальних проблем у країні, тоді як 27% вважали, якщо країна вийде із зони євро та повернеться до ліри, то Італія стане сильнішою [11].

Як зазначалося вище, популізм зародився ще задовго до створення «Руху п'яти зірок». Початок 1990-х рр. характеризувався не тільки створенням партій, які вбачали основні цінності в ідеях, закладених Європейським Союзом, а й інших великих регіональних партій, які мали протилежну думку стосовно цих ідей. Криза інституту держави існувала давно, і саме вона дала змогу вийти назовні всім слабким місцям італійського суспільства. Спочатку це стало проявлятися в процесах дезінтеграції, за якими йшло зростання регіональних рухів. Одним з них – так званий рух лігізму, який знайшов своє відображення в партії «Ліга Півночі». Втім, офіційне оголошення про створення «Ліги Півночі» відбулося ще задовго до початку періоду Другої Республіки, а саме в грудні 1989 р., у результаті об'єднання перших регіональних організацій Ліги Венето та Ломбардської Ліги. Головною метою «Ліги Півночі» було втілення ідеї створення Паданії – окремого регіону, який поєднував би П'ємонт, Ломбардію та інші північні області Італії, на яких були поширені північноіталійські мови. Такі політичні настрої партії можна віднести до нового періоду політичної історії Італії, де саме і проявився характер євроскептицизму [10].

Від самого початку заснування партії її очолював видатний італійський політичний діяч У. Боссі. Історично склалося так, що Італія була державою, де існувала сильна націоналістична напруженість, тому, використовуючи антипівденні гасла, а також звинувачуючи великі партії Італії в корумпованості, «Ліга Півночі» швидко стала популярною партією серед італійського суспільства. Відзначимо, що така успішність була вигідною для С. Берлусконі, до правоцентристської коаліції якого «Ліга Півночі» згодом увійшла. У свою чергу, партія є головним критиком ЄС з націоналістичних та консервативних позицій, вона не раз піддавала жорсткій критиці структуру єдиної Європи. Одним із головних завдань Ліги було реформування інституціонального устрою країни та його федералізація, а зовнішньополітичні проблеми країни були далеко не на першому місці. Перш за все представники партії наполягали на прийнятті закону про фіскальний федералізм, а також посиленні заходів щодо нелегальних іммігрантів [11]. Визначаючи повну залежність «Ліги Півночі» від євроскептицизму, наголосимо, що дослідники проаналізували еволюцію поглядів Ліги на європейську інтеграцію впродовж 1990 рр., обґрунтувавши, що причини різкого переходу від «європозитивізму» до «євроскептицизму» слід шукати у внутрішньополітичних процесах країни [11].

Основоположним документом партії, у якому були викладені всі норми та права партії є Статут. У ньому йшлося, що об'єднання є федеральним та складається з усіх регіонів країни. За рішенням міжнародної ради, рух може приєднуватися до міжнародних організацій, які теж мали ідею досягнення незалежності окремих народів. До руху можуть приєднуватися всі громадяни, які зобов'язуються дотримуватися всіх правил згідно із Статутом, а також сприяти гендерній рівності в керівних органах [10]. Незважаючи на скептичне ставлення до Євросоюзу, «Ліга Півночі» викладала свої основні ідеї та положення, безпосередньо спираючись на те, що Італія перебувала в Євросоні. Одним з

основних положень було те, що «Ліга Півночі» ніколи не висувала ідею бути проти самої Європи, вона перш за все направляла свої сили на потреби суспільства. З появою світової кризи було дуже важливо те, щоб партія, як політична сила, стала близькою до свого електорату та задовольняла його потреби. Єдність є провідною силою Європейського Союзу, і саме з її допомогою можна зміцнити дух загальноєвропейського інтересу, – саме так вважали в партії, окремо висуваючи ідею створення «нової Європи» з автономією територій. Загалом «Ліга Півночі» твердо вірить у демократію та бачить безпосередню участь суспільства у створенні тієї державної політики, в якій вони хотіли б жити [7].

За своєю структурою «Ліга Півночі» складалася з офіційних органів. Головним органом був Національний конгрес, представницький орган всіх членів національних секцій Ліги, який мав право вносити зміни до Конституції. Він встановлював політику та програму руху, розглядав діяльність, яку використовують національні секції. Іншими складовими виступали: федеральна рада; лідер організації; федеральний секретаріат; федеральний законодавчий орган; молодіжний рух Паданії [6].

Зростання сепаратистських настроїв та їх успіх в електоральному плані стає все більш стійкою тенденцією розвитку сучасної Європи. Про це свідчать об'єктивні процеси, які супроводжуються насамперед поглибленням регіонального дисонансу, який виходить назовні не тільки в Італії, а й в інших країнах Європи. З часом інтерес до активності таких партій починав зростати, оскільки їх орієнтири в основному були направлені на потреби громадян, що було більш детально викладено у програмах.

Водночас «Ліга Півночі» належить до євроскептичного кола європейських країн. Фракція Європарламенту «Європа за свободу та демократію», яка була заснована у 2009 р., об'єднала всі євроскептичні партії. Одним із лідерів фракції став Ф. Спероні, представник партії «Ліга Півночі» [1]. У зв'язку з цим можна помітити тенденцію до об'єднання суспільних зусиль, – як партій, так і політичних лідерів, до розповсюдження євроскептичних настроїв по всій зоні Євросоюзу. Це пов'язано не лише з фінансовою кризою 2008 р., але з багатьма іншими чинниками (проблеми у сфері зайнятості, демографічні проблеми, проблеми іммігрантів).

Таким чином, ідеологія євроскептицизму є недосконало оформленою та сформованою, але прихильників цього напрямку в Західній Європі стає все більше. Серед політичних партій Європейського Союзу чітко простежується євроскептична лінія, однак цей фактор не дає можливості визначити єдину систему опозиції щодо ідеї євроінтеграції. Водночас, є реальний факт, що у зв'язку з накопиченням економічних проблем у Європі є загроза приходу до влади саме антисистемних сил.

Список використаної літератури

1. Грук Л. Европейский кризис – или кризис евро? [Электронный ресурс] / Л. Грук // ЛІВА : інтернет-журнал. – 2011. – 11 липня. – Режим доступа : <http://liva.com.ua/euro-crisis.html> ; Gruk L. Yevropeyskiykrizis – ilikrizisevro? [Elektronnyy resurs] / L. Gruk // LIVA : internet-zhurnal. – 2011. – 11 lypnia. – Rezhym dostupa : <http://liva.com.ua/euro-crisis.html>
2. Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория / К. Джанда // Современная сравнительная политология : хрестоматия / науч. ред. Г. В. Голосов, Л. А. Галкина. – Москва : Первый печат. двор, 1997. – С. 84-143 ; Dzhanda K. Sravnenie politicheskikh partiy: issledovaniya i teoriya / K. Dzhanda // Sovremennaya sravnitel'naya politologiya : khrestomatiya / nauch. red. G. V. Golosov, L. A. Galkina. – Moskva : Pervyy pechat. dvor, 1997. – S. 84-143

3. Дюверже М. Политические партии : пер. с фр. / М. Дюверже. – 4-е изд. - Москва : Академ. проект, 2007. – 544 с. ; Dyuverzhe M. Politicheskie partii : per. s fr. / M. Dyuverzhe. – 4-е изд. - Москва : Akadem. proekt, 2007. – 544 с.
4. Острогорский М. Я. Демократия и политические партии / М. Я. Острогорский. – Москва : РОССПЭН, 1997. – 640 с. ; Ostrogorskiy M. Ya. Demokratiya i politicheskie partii / M.Ya. Ostrogorskiy. – Moskva : ROSSPEN, 1997. – 640 s.
5. Шварценберг Р. Политическая социология / Р.-Ж. Шварценберг. Пер с фр. Ч. 1. М., 1992. – 205 с.; Shvartsenberg R. Politicheskaya sotsiologiya / R.-Zh Shvartsenberg. – М, 1992. – 205 s.
6. Baldini G. Populismo e democrazia rappresentativa in Europa [Risorsa Elettronica] / G. Baldini. – Modo di accesso: <https://journals.openedition.org/qds/365>
7. Garzia D. From Group Membership to Party Leadership: The Changing Determinants of Partisanship in Italy, 1968–2008 [Risorsa Elettronica] / D. Garzia. – Modo di accesso : http://www.nuff.ox.ac.uk/politics/papers/2011/Diego%20Garzia_working%20paper_2011_07.pdf
8. Movimento 5 Stelle Il programma per l'Italia [Risorsa Elettronica] // <https://www.movimento5stelle.it/programma/index.html>
9. Sartori G. Parties and Party Systems. A Framework for Analysis / G. Sartori. – New York : Cambridge University Press, 1976. – 383 p.
10. Statuto della Lega Nord per l'indipendenza della Padania [Risorsa Elettronica]. – Modo di accesso : <http://www.leganord.org/phocadownload/ilmovimento/statuto/Statuto.pdf>
11. Wilson A. Multi-level Party Politics in Italy and Spain [Risorsa Elettronica] / A. Wilson. – Modo di accesso : http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/12882/2009_WILSON.pdf?sequence=2
12. Wu Ming Il Movimento 5 stelle ha difeso il sistema altoatesino [Risorsa Elettronica] / Wu Ming. – Modo di accesso : <http://www.internazionale.it/news/italia/2013/02/26/il-movimento-5-stelle-ha-difeso-il-sistema-2/>

Стаття надійшла до редакції 10.03.2019 р.

M. Svietlakova

ANTI-SYSTEM PARTIES AS A REAL THREAT FOR CONSTANT PARTY CONSTRUCTIONS OF THE ITALIAN REPUBLIC

Recently, the anti-systemist sentiments in Europe are gaining momentum. Of course, this is due not only to the urgent problems facing the EU countries, but also with the active processes of globalization. After the financial crisis in 2008, which has had negative consequences for EU countries, anti-European slogans begun to gain popularity, and Euro-skepticism is firmly established as an integral part of the political life of the European space. In particular, the ideology of Euro-skepticism was the basis of a number of European political parties, which received significant support from the population. These include: the French "National Front", the Greek "SYRIZA", the conservative "Alternative for Germany", "Podemos" in Spain, and others like that. Thus, the eurosceptic anti-system parties appeared almost throughout Europe, and Italy was no exception.

Activation of right-wing radical political forces, the rise of populism, the increase of anti-system parties – these facts have become a real threat to the established political system of European countries. In particular, this political mainstream has become rather unexpected for traditional political parties, which in general can dramatically change the social and economic policies of Europe as a whole.

The Italian Republic, one of the founding members of the EU, has united a number of anti-system parties in itself. In the Italian Republic the populist Five Star Movement secured 30 percent of the voters and became the second largest party in the country. The leader of the political party, Beppe Grillo, calls for a referendum on the issues of leaving Italy from the Eurozone. Another, not less popular party "Northern League", is supported by 12 percent of the inhabitants of the countries. The party adheres to clear euro-skepticism and also stands for the exit from the EU.

The degradation of the party system in Europe has become a significant impetus. Because the crisis processes that taking place in the European space only intensify the institutionalization of the anti-system party movement.

Keywords: party, party system, anti-system party, political transformation, euroskepticism, populism, Europe.

УДК 327.82:061.1(4)

М.В. Трофименко

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Стаття присвячена аналізу публічної дипломатії Вишеградської групи (V4) та країн, що в неї входять (Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина). Зазначається, що реалізація публічної дипломатії покладена на головний культурний орган Вишеградського співробітництва – Міжнародний Вишеградський фонд, створений у 2000 році. Він також є міжнародною організацією, що надає фінансування, створеною для заохочення більш тісної співпраці між країнами шляхом підтримки спільних проектів в сферах культури, науки і досліджень, освіти, молодіжного обміну, просування туризму, індивідуальних програм мобільності (стипендії), а також транскордонного співробітництва у Вишеградському регіоні, а також між регіоном V4 та іншими країнами, особливо з Західними Балканськими країнами та країнами Сходу. Серед найбільших масштабних програм, які підтримує фонд, - Вишеградська літня школа. Це унікальна культурно-освітня програма для студентів, випускників, молодих науковців та журналістів з країн V4, а також інших країн Центральної та Східної Європи. Робиться висновок щодо того, що в умовах глобалізації та інформатизації суспільства публічна дипломатія перетворилася на невід'ємний елемент зовнішньополітичної діяльності акторів міжнародних відносин. Окремі держави та міжнародні організації розробляють різні стратегії з комунікації із світовою спільнотою для створення більш привабливого образу з урахуванням власних фінансових та людських ресурсів, геополітичного положення, викликів зовнішньої політики тощо.

Ключові слова: публічна дипломатія, Вишеградська група, Вишеградський фонд, бренд.

Термін «публічна дипломатія» використовується в основному відносно діяльності окремих держав та перетворився на невід'ємний елемент їх діяльності на міжнародній арені, ресурси публічної дипломатії спрямовані на підвищення привабливості держави в очах закордонної спільноти і широко використовуються на практиці. Проте, сьогодні